

7. Филиппова Н.А. Институт контрагнатуры и конституционные гарантии автономии правительств в постсоветских государствах / Н.А. Филиппова // Политическая экспертиза. – 2006. – Т. 2. – № 2. – С. 268–279.
8. Шайо А. Самоограничение власти (краткий курс конституционализма) / А. Шайо ; пер. с венг.: А.П. Гуськова, Б.В. Сотин. – М. : Юристъ, 2001. – 292 с.
9. Процюк І.В. Глава держави в парламентських монархіях і республіках / І.В. Процюк // Форум права : електрон. наук. фах. вид. – 2012. – № 3. – С. 579–584. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-3/12rivmir.pdf>.
10. Конституции государств Европейского Союза / под общей редакцией и со вступительной статьей директора Института законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации Л.А. Окунькова. – М. : Издательская группа НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 816 с
11. Яцишин М. Основи конституційного права Великої Британії : [відкрита лекція] / М. Яцишин. – Вип. 2. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013.
12. Veser E. Semi-Presidentialism-Duverge's concept – a new political system model [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rchss.sinica.edu.tw/publication/ebook/journal/11-01 1999/11_1_2.pdf/.
13. Барабаш Ю. Президентська влада у змішаних республіках: окремі питання теорії та практики / Ю. Барабаш // Право України. – 2014. – № 8. – С. 67–76.
14. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 р. // Офіц. вісн. України. – 2014. – № 20. – Ст. 619. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
15. Про правила етичної поведінки : Закон України від 17.05.2012 р. № 4722-VI // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 14. – Ст. 94. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
16. Даниляк О.О. Контрагнатурація як механізм взаємодії Глави держави з Урядом: проблеми та шляхи вдосконалення конституційного регулювання : аналітична записка / О.О. Даниляк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1214/>.

МАКАРЧУК В. В.,
аспірант кафедри історії
права та держави
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 340

«ВОЛЬНОСТІ» АБО ПРАВА І СВОБОДИ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА У XVI–XVIII СТ.: ІСТОРИЧНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У статті досліджується правовий аспект поняття «вольності». Показано уявлення населення українських земель XVI–XVIII ст. щодо «вольностей». Відображено використання поняття «вольності» в документах юридичного і ділового характеру.

Ключові слова: права, привілеї, вольності.

В статье исследуется правовой аспект понятия «вольности». Показано представления населения украинских земель XVI–XVIII вв. насчет «вольностей». Отражено использование понятия «вольности» в документах юридического и делового характера.

Ключевые слова: права, привилегии, вольности.

The article examines legal aspect of concept of «freedom». Results presentation of Ukrainian lands seventeenth XVI–XVIII centuries what about «liberties». Recognised use of term «freedom» in documents of legal and business affairs.

Key words: *rights, privileges, liberties.*

Вступ. Поняття «вольності» включає в себе доволі широкий арсенал понять і категорій: побутових, економічних, юридичних та географічних.

Особливий інтерес викликає саме правовий аспект поняття «вольності».

Відповідно в різних дослідженнях це поняття часто окреслює правові, майнові, соціальні та інші характеристики населення українських земель XVI–XVIII ст.

Постановка завдання. На основі аналізу положень низки юридичних документів з'ясувати суть поняття «вольності» XVI–XVIII ст. та уявлення козацтва про них.

Результати дослідження. За «Словником української мови», «вольність» – це застаріла назва привілеїв та пільг [1, с. 736].

Енциклопедія історії України трактує вольності, як «...спеціальні документи, якими міські громади звільнялися від сплати мит і стягнення деяких податкових зборів на певний термін внаслідок різноманітних лих» [2].

Д.П. Ващук щодо вольностей вказує, що «вольності (відпущення) – спеціальні документи, якими міські громади звільнялися від сплати мит і стягнення окремих податкових зборів на певний термін» [3, с. 202].

На думку А.П. Артеменка «Словникове тлумачення слова «вольність» подається у відчутно полонізованому вигляді, до того ж, зведеному до архаїчного обмеженого юридичного значення. Семантично термін «вольність» пов'язаний із дієсловом «воліти», тобто прагнути, мати здатність виконувати власні бажання. Слово «вольність» поєднує в собі два значення – по-перше, можливість розпоряджатися собою за власним розсудом; по-друге – це стан перебування за межами правил і норм, перебування в граничному стані, тобто своєрідний правовий frontier, де втрачають силу всі соціальні регламентації воління особи» [4, с. 7–8].

На нашу думку, право Київської Русі мало особливі правові норми – а саме, імунітетні, які не мали тоді широкого застосування безпосередньо в документах правового характеру. Ці норми були пізніше замінені на категорії «привілеї та вольності», які були включені в документи як правового, так і не правового характеру.

В усіх літописах 30–80-рр. акцентувалося литовсько-польське походження «прав» та «вольностей».

Поняття «вольності» відноситься не тільки до козацтва, так як у ранніх юридичних документах воно застосовується до таких соціальних станів, як шляхта і міщанство.

Розвиток козацтва як стану прослідковується в категорії суперечності традиційних «вольностей» з новим сучасним «загальним благом», децентралізації та централізації, «старини» і «новизни».

Наш народ тривалий час не мав власної державності. В цей час сформувалася унікальна ідея української правосвідомості, яка виразилася в понятті «вольність», що показує український суспільний ідеал (наприклад, козацький спосіб життя).

Ця ідея складала простір, моральною основою якого були уявлення про державу і право, які знайшли своє вираження, в першу чергу, в «вольностях».

Важливою частиною правової культури є правові символи, адже правове життя у суспільстві не може обійтися без образного та узагальненого відображення провідних правових норм та ідей. Для тогочасного суспільства такими символами стали «права», «привілеї» та «вольності».

Застосування поняття «права та вольності» в якості символу було настільки широке, що стосувалося не тільки правового життя, але й пов'язане з самим існуванням народу.

Зміст тогочасного поняття «вольності» пов'язаний із сучасним поняттям «свобода», що може бути ототожнено із сучасним поняттям «демократія» в його широкому значенні.

Хоча поняття «вольності» має не тільки юридичний, а й соціально-економічний зміст, воно є значно ширшим за поняття «права і свободи», які мають скоріше юридичний зміст.

На думку Д. Холта, rights (права) є, можливо, ширшим терміном ніж liberties (вольності), оскільки «правами» можна користуватись за звичаєм, у той час, як «вольності» більше схожі на привілеї, котрі надаються [5, с. 205].

Перше систематичне тлумачення мови «прав» було здійснене В.Н. Хохфельдом (1879–1918). Він стверджував, що слово *right* (право) використовується як родове поняття і означає будь-який вид юридичної переваги, а саме, *claim* (вимога, претензія), *privilege* (привілей), *power* (здатність, можливість) чи *immunity* (пільга). У найвужчому сенсі, згідно з Хохфельдом, термін *right* (право) співвідноситься з терміном *duty* (обов'язок) і найближчим синонімом його є *claim* (вимога, претензія) [6, с. 71].

Попередниками слова «права» (англ. *rights*) були слова «вольності» (англ. *liberties*) та «привілеї» (англ. *franchises*). Деякі філософи навіть ототожнювали ці терміни. Так, Гоббс Т. вказував на часте змішування латинських термінів «*Jus*» і «*Lex*», англ. «*Right*» і «*Law*» (укр. «право» і «закон»), хоч їх слід розрізняти, оскільки *Right* (право) полягає в свободі щось робити чи утримуватися від чогось, у той час як *Law* (закон) обмежує і зобов'язує; отже, *Law* і *Right* (закон і право) відрізняються так само як *Obligation* і *Liberty* (обов'язок і воля) [7, с. 117].

Використання терміна «вольність» в українській правовій літературі має специфічні ознаки, які не схожі на звичні поняття «право», «свобода», «привілей». «Вольність» є поняттям, що показує принципи життя суспільства, в якому істотно зменшений державний примус.

Історично існуюче поняття «вольності», в наш час найбільш наближене до нього є поняття «суспільно-політичні ідеї та уявлення»

За «Словником іншомовних слів»: ідея – (від грец. *idea* – початок, основа) найвища форма пізнання і мислення, яка не тільки відображає об'єкт, а й спрямована на його перетворення [8, с. 217]. Згідно з «Великим тлумачним словником сучасної української мови»: поняття, що відбивають дійсність у свідомості людини та виражають її ставлення до навколишнього світу [9, с. 394].

Також згідно з ним: уявлення: 1) розуміння чого-небудь, знання чого-небудь, яке ґрунтується на досвіді, одержаних відомостях, якихось даних і т. ін.; 2) чуттєво-наочний образ, що зберігається і відтворюється у свідомості людини поза безпосереднім впливом на органи чуття оточуючого середовища [9, с. 1312].

Поняття «вольності» зазнало багатовекторного розвитку: від особистих та станових вольностей до занепаду «вольностей» як пережитку внаслідок Жовтневої революції. У зв'язку з декларуванням безкласового суспільства «вольності» втратили соціальну доцільність. І в подальшому не використовувалися і навіть набули протиправного характеру.

Суб'єкти права чинили за висловом Ю. Хмельницького «спостерігаючи здоров'я свого, жінок і дітей, і цілості маєтків своїх і вольностей, криваво набутих» [10, с. 445].

Дотримання прав і вольностей порушувалося, на думку козацької старшини внаслідок надання «свавільникам» старшинства «повз їх старі права і вольності» [11, с. 347].

Козацька старшина, в першу чергу, бажала підтвердження своїх попередніх вольностей у «Проханні малоросійського шляхетства 1764 р.» : «Перш за все всепідданно ... просимо підтвердити всі колишні права, узвичаєння, привілеї, вольності й переваги...» [12, с. 89].

З огляду на вищевказане, можна зазначити, що поняття «вольності» також зустрічається в різній кореспонденції ділового характеру.

Козацька верхівка, схожа на верхівки Центральної Європи, розуміла власний правовий статус як реалізацію «свобод», «привілеїв» та «вольностей». Розуміння інститутів самоврядування, власності, судочинства та відповідальності було схожим до інших країн Центральної Європи. Регулювання правовідносин здійснювалося за Литовськими статутами для козаків та відповідно Саксоном для міщан [13, с. 405].

На думку О.М. Субтельного, еліти Центральної Європи, до яких відносилася і козацька верхівка, мали спільні цінності, і мали за ідеал «золоті вольності» польської шляхти [14, с. 50].

На думку О.М. Лазаревського, підкріплення власних правових позицій щодо своєї легітиматії козацька верхівка супроводжувала посиленнями на Литовські статuti та підтвердженням про «права та вольності, як з віків були» [15, с. 17].

Праця О.І. Гуржія про гетьмана І. Скоропадського дає підстави прослідкувати безперервність боротьби козацької еліти за свої «вольності». Як вказує О.І. Гуржій, гетьман Скоропадський керувався таким принципом: «бо схоже чинили наші попередники» [16, с. 37–38].

А.О. Гурбик у своїй праці робить висновок, що право для суспільства Гетьманщини означало судочинство та правила поведінки, які визначалися «правами», «вольностями», «звичаями» [17, с. 70].

На підтвердження можна навести правові погляди українських церковних ієрархів та представників російської правової думки. Для останніх важливе значення мала латинсько-польська і малоросійська схоластика [18, 1–10].

Право для козацької верхівки, насамперед, виражалося в якості «свобод», «привілеїв» та «вольностей».

Після національно-визвольної війни 1648–1654 рр. представники різних суспільних станів по-різному розуміли суть поняття «привілеїв» та «вольності», враховуючи власний правовий статус.

«В очах нової шляхти, – як вказує Зенон Когут, – права Гетьманщини були невід’ємними від їхніх прав та соціального ладу. Як мінімум, це мало означати визнання царським урядом за новою шляхтою статусу та права володіння земельними маєтками разом із залежними селянами» [19, с. 64]. Тому на думку І.Я. Дзири: «...на середину XVIII ст. в національній свідомості мешканців Гетьманщини існувала достатньо стійка та глибоко вкорінена система «прав і вольностей», обґрунтованих законодавством та зміцнених історичною традицією. Причому піклування про збереження та примноження її елементів стало найголовнішим завданням громадян гетьманської держави у зв’язку з наступом російського централізму. Незважаючи на деяку смислову нечіткість, поняття «прав і вольностей» увібрало у себе як юридично конкретні принципи соціально-економічних та правових прерогатив, так і морально-етичні й світоглядні категорії» [20, с. 269].

П.І. Симоновський вважав козацтво юридично оформленим саме за правління Сигізмунда I (1506–1544), який «взяв ... деяку частину того військового народу і поселив їх у верхів’ї Дніпрових порогів, визначив їм на це добру і зручну землю для того, щоб від турецьких і татарських нападів кордони ними були під захистом; при цьому дав їм вольності і привілеї, а попередні дозволи від його предків, королів польських підтвердив» [21, с. 4].

Висновки. Поняття «вольності» відноситься не тільки до козацтва, так як в ранніх юридичних документах воно застосовується до таких соціальних станів, як шляхта і міщанство.

Право для козацької верхівки, насамперед, виражалося у якості «свобод», «привілеїв» та «вольностей».

Важливою частиною правової культури є правові символи для тогочасного суспільства. Такими символами стали «права», «привілеї» та «вольності».

Зміст тогочасного поняття «вольності» пов’язаний з сучасним поняттям «свобода», що може бути ототожнено із сучасним поняттям «демократія» в його широкому значенні.

Хоча поняття «вольності» має не тільки юридичний, а й соціально-економічний зміст, воно є значно ширшим за поняття «права і свободи», які мають, скоріше, юридичний зміст.

Список використаних джерел:

1. Словник української мови в 11 т. – Т. 1. К.: Наукова думка. 1970 р. – 827 с.
2. Блануца А.В., Ващук Д.П. Литовська метрика. – [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Ми / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2009. – 790 с.: іл. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Litovska_metryka.
3. Ващук Д.П. Інститут «старини» у Великому князівстві Литовському (аналіз матеріалів Литовської метрики). – [Електронний ресурс] // Український історичний журнал. – К.: «Дієз-продукт», 2011. – № 1. – С. 195–209. Режим доступу: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2011/1/12.pdf>.
4. Артеменко А.П. Вольність як «зразкова ідея» української правосвідомості / А.П. Артеменко // Гуманітарний часопис. – 2009. – № 4. – С. 5–11. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/gumc_2009_4_3.pdf.
5. Holt J.C. Magna Carta and Medieval Government. – Lnd., Ronceverte: Hambledon Press, 1985. – P. 205.
6. Hohfeld W.N. Fundamental Legal Conceptions as Applied in Judicial Reasoning. – Westport: Greenwood Press, 1978. – P. 71.
7. The English Works of Thomas Hobbes, – 1839. – V. 3. – P. 117.
8. Словник іншомовних слів / [уклад. С.М. Морозов, Л.В. Шкарапуца]. – К.: Наукова думка, 2000. – 576 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. головн. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1412 с.
10. Памятники, изданные Киевской комиссией для разбора древних актов. – Т. 3. – К.: Тип. имп. ун-та св. Владимира Акц. о-ва Н.Т. Корчак-Новицкого, 1898. – 600 с.

11. Акты, относящиеся к истории Юго-Западной России. – Т. 15. (1658 – 1659). – СПб.: Тип. А. Катанского и К°, 1892. – 231 с.
12. Прощение малороссийского шляхетства и старшин вместе с гетманом о восстановлении разных старинных прав Малороссии // Український історичний журнал. – № 7–8. – С. 88–101.
13. Яковенко Н.М. Нарис середньовічної та ранньомодерної історії України / Н.М. Яковенко. – К.: Критика, 2006. – 470 с.
14. Subtelny O. Domination of Eastern Europe. Native, Nobilities and Foreign Absolutism, 1500–1715. / O. Subtelny. – Kingston and Montreal, 1986. – 270 p.
15. Лазаревский А.М. Малороссийские посполитые крестьяне (1648–1783) / А.М. Лазаревский. – К.: Киевская старина, 1908. – X. – 108 с.
16. Гуржій О.І. Іван Скоропадський – К: Видавничий дім «Альтернативи», 2004. – 312 с.
17. Гурбик А.О. Правові уявлення та народна правосвідомість // Українське суспільство на зламі середньовіччя і нового часу: нариси з історії ментальності та національної свідомості. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2001. – С. 57–70.
18. Санкт-Петербургский филиал архива Российской Академии наук. Фонд. 113. – Лаппо-Данилевский, оп. 1. 125. Спр. 71. – Лаппо-Данилевский. А. Латинско-польская и малороссийская схоластика в Москве и ее влияние на развитие российского правосознания после присоединения Малороссии. – 313 арк.
19. Когут З. Російський централізм і українська автономія. Ліквідація Гетьманщини 1760–1830. – К.: Основи, 1996. – 317 с.
20. Дзира І.Я. Козацьке літописання 30-х – 80-х рр. XVIII ст.: джерелознавчий та історіографічний аспекти / Інститут історії України НАН України. – К., 2006. – 567 с.
21. Симоновский П.И. Краткое описание о казацком малороссийском народе и о военных его делах, собранное из разных историй иностранных, немецкой – Бишенга, латинской – Безольди, французской – Шевалье и рукописей русских // «Чтения Общества Истории и Древностей Российских при Императорском Московском Университете», Москва – 1847 г. – № 2. – 159 с.

ПЕРЕВЕРЗА І. М.,
аспірант кафедри права Європейського
Союзу та порівняльного правознавства
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 340.12:347.963

ОСОБЛИВОСТІ ОСНОВНИХ ПІДХОДІВ ДО МОДЕЛЮВАННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються суб'єктний, інституціональний, функціональний підходи до моделювання адвокатської діяльності, їх розмежування, особливості, значення у типологізації моделей адвокатської діяльності.

Ключові слова: підходи, типологізація, моделювання, моделі адвокатської діяльності, адвокатура.

В статье рассматриваются субъектный, институциональный, функциональный подходы к моделированию адвокатской деятельности, их разграничение, особенности, значение в типологизации моделей адвокатской деятельности.

Ключевые слова: подходы, типологизация, моделирование, модели адвокатской деятельности, адвокатура.

The article deals with subjective, institutional, functional approaches to modeling of advocacy, distinction between them, their features, value typology models of advocacy.

Key words: approaches, typology, modeling, models of advocacy, advocacy.

